

emberei nagyobb hatáskört, mint Bethlen és a két Rákóczi fejedelem uralma alatt.

Mégis: ahogy most Tarnóc működésük leírását összefoglalja, szorongató hangulatot ébreszt. Megsajnáljuk őket, mert először tapasztalták nálunk, mit jelent osztályokra bomlott társadalomban értelmiségnek lenni. Ők ugyanis az ősapák. A magyar értelmiség első tisztán szellemi munkából élő nemzedéke. Az első kiszolgáltatottak.

A fejedelmi művelődéspolitikai teremtette a rétegüket azáltal, hogy a tanulás útjára igyekezett terelni a jobbágyság feltörekvő szándékait. Birtok helyett az iskolázás lehetőségét kapták. Minden egyéb megélhetési módtól menten, eredeti társadalmi közegükből kiszakadtan, de a máshová tartozás érzése nélkül így lettek szinte személy szerint lekötözöttjei Bethlenéknek.

Hatalom és értelmiség viszonyában az egyoldalúság ekkor derül ki nálunk először egyértelműen. Az uralkodóknak szükségük van az értelmiségiekre. Ha megkapják tőlük azt, amit várnak, mindenben segítik is őket. A szellem emberei viszont kénytelenek szolgálni, mert nincs más választásuk. A jobban szolgáltók – természetesen – előbbre kerülnek.

Tarnóc Márton könyve azt is megmutatja, hogy ez a mechanizmus milyen könyörtelenül működik. Azokat dobja fel, akik a hatalom közelében vannak: a közvetlen bennfentesek emlékét és véleményét ismerjük ma is. Sokan éltek pedig jelentéktelen falvakban; hollandiai, mongol, vagy német egyetemek látogatása után vállalták a személyes helytállást kis gyülekezetekben. A művelődés igénye általuk élt a műveltség központjain túl. A nevüket mégsem ismeri senki.

Végül – a munkának járó elismerés után – egy határozott kritikai megjegyzés elkerülhetetlen. Bethlen Gábor és a két Rákóczi György Erdélye különböző anyanyelvű népek közös hazája volt. Ha egy könyv a magyarok tevékenységére szorítkozik, úgy ezt a címnek jeleznie kell.

Péter Katalin

Ormós Zsigmond: Szabadelmű levelek vagy democrat lapdacsok aristocrat görcs ellen. Függelék: George Cantacuzino levelei Ormós Zsigmondhoz. Közzéteszi, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Benkő Samu. Bukarest, 1976. Kriterion K. 259 l. (Téka)

Ormós Zsigmond, akinek az 1832–1836-os pozsonyi országgyűlésről írt 29 levelét Benkő közreadja, a század negyedik tizedében felnőtté érett reform-nemzedék ismert alakja.

A gunyoros-játékos című „szabadelmű levelek” írója 1813-ban született az Arad-megyei Pécskán. Első politikai iskoláját a pozsonyi diétán Kőlcsey Ferenc oldalán, az ő szellemi irányításával járta Lovassy Lászlóval, Szemere Bertalannal, Kazinczy Gáborral, Pulszky Ferencsel és a sok éven át hűséges barátát, Vukovics Sebővel együtt. Ormós a Társalkodási Egylet egyik szervezője volt. Pozsonyból hazatérve kivette részét a liberális reformellenzék megyei küzdelmeiben. A szabadságharc idején Arad megye követe. A forradalom bukása után elítélték, 1850-ben amnesztiát kapott. Lakhelyét azonban nem hagyhatta el, ezért tiltakozásul elhagyta az országot. Több éves nyugat-európai tartózkodása alatt elsősorban műtörténeti, képzőművészeti tanulmányokat folytatott, bejárta Ausztria, Németország és Olaszország múzeumait. Hazaérkezése után 1860-ban a megye főjegyzőjévé, később alispánjává választották. 1875-től Temesvár főispánja. Sokat tett a város művelődési, művészeti intézményeiért. 1794-ben, 81 éves korában halt meg.

Ormós Zsigmond „barátjának” írt, valójában fikatív levelei a XIX. század második évtizedében született nemzedék szellemi és világnézeti formálódásába engednek betekintést. Amikor Ormós kedves íróit emlegeti, Rousseaut-t, Schillert, Hugot, Börnét, Heinét, a hazaiak közül pedig Bölöni Farkas Sándort vagy éppen Wesselényit, tudjuk, hogy együtt olvasták a pozsonyi kortársakkal és barátokkal, együtt rajongtak értük. Ormós levelei újabb adatokkal bővítik és árnyalják eddigi ismereteinket az Egylet megalakulásáról, az ifjúság felkészüléséről és hangulatáról, Pulszky Ferenc szerepéről, kiegészítve és módosítva Pulszky emlékiratit, Kászonyi Dániel és mások beszámolóit. Levelei színes és változatos képet rajzolnak a korabeli Pozsony mindennapjairól, a bürgerek és a diéta résztvevőinek egyszer rejtett, másszor azonban nyílt ellentéteiről, amelyek a két életforma és világnézet összeütkezéséből adódtak. Hasznos az események krónikája, megkapó az országgyűlés hőseinek jellemzése, életszerű a jurátusok, az írnokok munkájának és szórakozásának ábrázolása. Az itt-ott tudálékoskodó bölcselkedéseket, egy ifjú ember mindenre való rácsodálkozásának kedves naivságát felelteti a levelek friss hangja, pajkos humora és szelíd derűje.

A kötet függelékét Ormós misszilis levelei alkotják, amelyeket 1839 és 1840 nyarán küldött barátjának, George Cantacuzinonak, a gazdag havasalföldi román család fiának. A kettejük közötti barátság szép dokumentumai a két ifjú

érdeklődési területének közös vonásairól, irodalmi ízlésük egyezéséről adnak számot, de az élethez, a korhoz kevésbé kapcsolódnak. Míg a fiktív levelekből sugárzik az író egyénisége, érezhető bennük az élet lüktetése, addig a misszilis levelek inkább némi közönségre tekintő irodalmiaszkodó beszélgetések, amelyekből éppen a barátságának a korban divatos megvallása, érzelmi intenzitása hiányzik, így azután éppen a fiktív levelek kerülnek közelebb az olvasóhoz.

Benkő Samu érdeme több, mint a mégoly tartalmas előszó megírása, amelyben a szerző tömören foglalja össze tudnivalóinkat a Bánság bonyolult nemzetiségi viszonyairól, Ormós személyéről, és több mint a szöveg mintaszereű gondozása, a kitűnő jegyzetek készítése. Benkő Samu legnagyobb érdeme, hogy kitaró és állandó levéltári búvárkodása eredményeként kézbe kaphattuk ezt a kor- és művelődéstörténeti szempontból is jelentős, mindezeideig ismeretlen művet. A kézirat létezéséről tudunk, de hollétéről nem annál kevésbé, miután Ormós maga is úgy hitte, hogy „szabadalmú levelei” az 1850-es évek házkutatásai során elvesztek. Benkő Samu a Temesvári Állami Levéltárban megtalálta Ormós Zsigmond hagyatékának átkutatása közben a leveleket, hiteltérdeklően kimutatta eredetiségüket és Ormós Zsigmond szerzőségét, aki névtelenül alkotta meg a magyar történelem nevezetes országgyűlésének mindennapjairól képet adó beszámolóját.

T. Erdélyi Ilona

Lackó Mihály: Széchenyi és Kossuth vitája. Bp. 1977. Gondolat K. 308 l. (Magyar História)

Ifjú történésznek méltó erőpróba: írni a XIX. század magyar történelmének egyik legizgalmasabb, máig sem megnyugtatóan feldolgozott és értékelt, „legvitatottabb” vitájáról. Ugyanis Széchenyi és Kossuth hírlapi cikkekben, röpiratokban lezajlott csatájában összegződnek mindazok a kérdések, amelyek az 1830-as, 1840-es évek, a reformkor gondolkodóit, költőit, politikusait és „közembereit” foglalkoztatták. De nemcsak őket. A bukott szabadságharc után már megkezdődött Széchenyi vagy Kossuth útjának méltatása és elvetése, színművekben és akadémikus dolgozatokban, szövegkiadásokban és versekben ott a Lackó által is fölített kérdés: „melyiküknek volt igaza?”. S ahogy Lackó sem elsősorban erre válaszol, Szeffkú Gyula tanulmányai, Herczeg Ferenc színműve (és Karinyth

paródiája), hogy e könyvvel ellenkező előjelű példákat említsünk, sem csak erre válaszoltak. Így hát sokszorosan is üdvözlendő a tény, hogy ifjú történész, friss szempontokkal, elfogulatlan tetsző látásmóddal vágott neki a témának. Feladatát megnehezítette, hogy széles olvasóközönséghez kellett szólania (a könyv példányszáma megközelíti a 30 000-et!), nem szűkebb szakmai körhöz, amely jórészt ismeri a vita anyagát és körülményeit, és inkább a vita értelmezésére lenne kíváncsi. Ezért indokolható a kötet kissé aránytalan szerkesztése: „A vita előtt” című rész a 11–153. oldalak között található, tehát 142 lapnyi terjedelmű. A törzanyag a 157–290. lapokat foglalja el, tehát kevesebb az előzményeknél, mindössze 133 lap, az „Epilógus” a 293–299. lapokon van. Igaz, az előzményeket úgy tárgyalja Lackó, hogy minduntalan a vitára tekint, tehát a vitához vezető csatornákat, ösvényeket, utakat járja végig képzeletbeli olvasójával, kit hol teljesen tudatlannak vél a reformkor dolgában, hol igen műveltnek. Részletesen ismerteti például a *Hitelt* és annak hatását, ugyanakkor „A vita” című rész gerincét jelentő „fiktív napló”-ban leírja azt, hogy a színházban Scott Emmát látták Rómeóként. Vajon a könyv 30 000 olvasója közül hány tudja, hogy Bellini: I Capulati ed i Montecchi c. operájában Rómeo „nadrágszerep”? Elismerjük a szerző törekvését, hogy olvasmányos könyvet adjon az olvasó kezébe. De úgy érezzük, hogy e törekvése közben valahol elveszett a szigorú tárgyyszerűség, a céltudatos előadás, a vita szabatos és áttekinthető ismertetése. Hiszen szó van ebben a könyvben Berlioz pesti koncertjéről és annak hatásáról, Viex-temp koncertjének botrányba fulladásáról, S échenyi István byronizmusáról, Kossuth útkereséséről, csakhogy a vitához vezető utat jórészt az olvasónak kell fölépítenie, mert a szerző hagyja magát elragadtatni ötleteitől, hajszoja az „érdekességek”-et. S ezért nem tartom helyesnek, hogy Lackó Bártfay (és nem mint ahogy ő írja: Bártfai!) Lászlónak csak részben kiadott naplója nyomán maga is „elemző” naplót konstruál, amelyben megtalálhatjuk a tulajdonképpeni hírlapi vita ismertetését, s így az olvasónak kell rekonstruálnia magát a vitát is. Emellett ez a napló lényegében ellentétes a Bártfayéval. Lackó az 1841. június 29-i napra ezt jegyzi föl: „... kezeim közt a Kelet népé. Nem könnyű olvasmány. Ott vagyok benne...” stb. A Bártfay-naplóban: „Délig olvastam ’s el is végeztem a Kelet népét. Az remek; bár foganatos legyen Kossuthra nézve”. Ugyanakkor azonban később Lackó–Bártfay-